

บทที่ 6

บทสรุป

กฎหมายเทียรบาลเป็นกฎหมายที่ว่าการรักษาเรือนหลวง ด้วยสถานะดังกล่าวกฎหมายเทียรบาล จึงเป็นกฎหมายที่อยู่คู่กับสถาบันกษัตริย์ กฎหมายเทียรบาลฉบับแรกมีมาตั้งแต่เมื่อใดไม่ทราบแน่ชัด แต่ฉบับเก่าที่สุดเท่าที่ปรากฏในเวลานี้คือ กฎหมายเทียรบาลฉบับ พ.ศ. 2011 (ค.ศ. 1468) ที่ได้ผ่านการชำระใหม่เมื่อครั้งรัชกาลที่ 1 โปรดฯให้ชำระกฎหมาย เมื่อ พ.ศ. 2348 (ค.ศ. 1805) อย่างไรก็ตาม ความในกฎหมายเทียรบาลนั้นคงมีทั้งส่วนที่เก่ากว่า พ.ศ. 2011 (ค.ศ. 1468) และส่วนที่เพิ่มเติมเข้ามาทีหลัง แต่จะให้ระบุว่าความส่วนใดเขียนขึ้นเมื่อใดไม่ใช่ง่ายนัก ทั้งนี้เนื่องจากข้อจำกัดของเนื้อหากฎหมายเทียรบาลเองที่เนื้อความส่วนใหญ่ไม่มีความหรือนัยอันใดที่จะสามารถสืบค้น ไปถึงช่วงสมัยที่บัญญัติกฎหมายได้

โดยที่กฎหมายเทียรบาลได้ผ่านกระบวนการชำระมีการเพิ่มข้อความเป็นช่วงๆ กฎหมายเทียรบาล จึงมีความสำคัญในฐานะที่เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่แสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการของราชสำนัก ประเพณี พิธีกรรม หรือแม้แต่พลวัตทางการเมือง การปกครองของไทย และเนื่องจากกฎหมายเทียรบาลคือ กฎหมายลักษณะหนึ่ง กฎหมายเทียรบาลจึงมีอำนาจบังคับใช้ให้คนในสังคมตั้งแต่เจ้านายเชื้อพระวงศ์ลงมา จนถึงขุนนางข้าราชการประชาชนทั่วไปปฏิบัติตาม และสำหรับพระมหากษัตริย์เอง กฎหมายเทียรบาล ถือเป็นกฎหมายที่ช่วยรักษา/ดำรงสถาบันกษัตริย์ให้คงอยู่ โดยเป็นแนวทางให้ทรงปฏิบัติพระราชกิจ ทั้งในเรื่องที่เกี่ยวกับเจ้านายฝ่ายหน้า ฝ่ายใน และพิธีกรรม พิธีการต่าง ๆ แต่ทั้งนี้ ผู้คนจะปฏิบัติตามกฎหมายหรือพระมหากษัตริย์จะทรงปฏิบัติตามแนวทางดังกล่าวหรือไม่เป็นอีกเรื่องหนึ่ง

เนื่องจากกฎหมายเทียรบาลเป็นกฎหมายเรือนหลวง การนำกฎหมายเทียรบาลมาศึกษาในฐานะที่เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์จึงเกี่ยวเนื่องกับพระมหากษัตริย์และขุนนางที่ทำงานรับใช้พระองค์ เป็นสำคัญ ในส่วนที่ว่าด้วยพระมหากษัตริย์ กฎหมายเทียรบาลได้สะท้อนให้เห็นทิพภาวะของพระองค์ ในฐานะที่ทรงเป็นพระพุทธเจ้าและทรงเป็นเทพมนุษย์ ขณะเดียวกัน พิธีกรรม พิธีการ ที่ปรากฏ รายละเอียดในกฎหมายเทียรบาลก็ช่วยย้ำสถานะการเป็นเทพมนุษย์ให้เห็นเด่นชัดขึ้น กฎหมายเทียรบาล มิเพียงให้ภาพสถานะการเป็นเทพมนุษย์ของกษัตริย์เท่านั้น หากแต่ยังแสดงให้เห็นถึงวิธีการที่จะพยายามรักษาสถานภาพการเป็นพระมหากษัตริย์ให้ดำรงอยู่ผ่านพิธีกรรมและพิธีการด้วย ดังจะเห็นได้จากพระราชพิธีบางประการ เช่น พระราชพิธีบรมราชาภิเษก อินทราชาภิเษก หรือการถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา นอกจากนี้กฎหมายเทียรบาลยังให้ข้อมูลที่สำคัญเรื่องความสัมพันธ์ระหว่าง

พระมหากษัตริย์กับลูกขุนฝ่ายต่าง ๆ อีกด้วย โดยความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับฝ่ายหน้า เป็นความสัมพันธ์ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานความหวาดระแวงว่าฝ่ายหน้าคิดก่อการกบฏแย่งชิงราชบัลลังก์ ส่วนความสัมพันธ์กับฝ่ายใน กฎมณเฑียรบาลให้ข้อมูลว่ากษัตริย์ทรงต้องการให้ฝ่ายในรักษาเกียรติยศแห่งองค์พระมหากษัตริย์โดยไม่ประพฤติดังคิดในทางชั่วสาวและไม่ทำผิดกฎระเบียบข้อห้ามของวังหลวง

ในส่วนขุนนางข้าราชการ กฎมณเฑียรบาลแสดงให้เห็นว่า บุคคลเหล่านี้มีหน้าที่ต่อพระมหากษัตริย์เป็นสำคัญ หน้าที่เหล่านี้มีทั้งหน้าที่ที่ระบุเฉพาะเจาะจงให้ขุนนาง ข้าราชการ ตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งปฏิบัติ หรือเป็นหน้าที่อันพึงปฏิบัติโดยทั่วไป นอกจากนี้ความในกฎมณเฑียรบาล หลายตอนยังกล่าวถึงสิ่งอันมิพึงปฏิบัติของเหล่าขุนนางข้าราชการด้วย ความเหล่านี้ ขุนนางข้าราชการต้องเรียนรู้เพื่อที่จะได้ “ประพฤติให้ถูกต้อง ไม่มีความผิดในพระเจ้าแผ่นดิน”

อย่างไรก็ตาม เมื่อศึกษากฎมณเฑียรบาลอย่างละเอียด พบว่ามีข้อสังเกตที่น่าสนใจประการหนึ่งคือ กฎมณเฑียรบาลเป็นกฎที่มีความยืดหยุ่นค่อนข้างสูง ข้อกำหนดบางประการเช่น เรื่องตำแหน่งหน่อพระพุทธเจ้า เป็นการกำหนดสถานภาพสูงสุดที่พระราชกุมารอันเกิดแต่พระอัครมเหสีพึงจะเป็น แต่ในทางปฏิบัติแล้วกษัตริย์อาจไม่ตั้งตำแหน่งนี้เลยก็ได้ ขณะเดียวกันความบางส่วนของกฎมณเฑียรบาลก็เป็นข้อกำหนดที่ขุนนางข้าราชการต้องปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ขณะที่ความบางตอนก็เป็นเรื่องที่จะต้องเรียนรู้ เพื่อใช้ปฏิบัติเมื่อมีการประกอบพิธีกรรม

นอกจากเรื่องความยืดหยุ่นแล้ว กฎมณเฑียรบาลยังมีสาระที่น่าสนใจหลายประการเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์และขุนนาง ข้าราชการ

1. สาระในส่วนที่เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ มีข้อสังเกต 3 ประการคือ

ประการแรก กฎมณเฑียรบาลจะมีสาระที่เน้นไปที่ครอบครัวพระมหากษัตริย์ อันประกอบไปด้วยพระมหากษัตริย์ พระภรรยาเจ้า พระราชกุมาร พระราชธิดา พระราชนัดดา โดยมีได้พาดพิงถึงพระญาติวงศ์อื่น ๆ เช่น พระอนุชา เลย ข้อสังเกตดังกล่าวนี้เห็นได้จากความในส่วนต้นของกฎมณเฑียรบาลที่เป็นการระบุ จำแนก สกุลยศ เครื่องยศ พระที่นั่ง ของเจ้านายก็ล้วนแต่กล่าวถึงเฉพาะพระราชกุมาร พระราชนัดดาของกษัตริย์ที่เกิดด้วยพระราชมารดา พระมารดาชั้นต่าง ๆ กัน หรือมิเช่นนั้นก็กล่าวถึงเครื่องราชูปโภคของพระภรรยาเจ้าทั้ง 4 ซึ่งได้แก่ พระอัครมเหสี พระอัครราชเทวี พระราชเทวี และพระอัครชายา ส่วนการกล่าวถึงเครื่องราชูปโภคของกษัตริย์ พระราชานุกิจ เป็นสิ่งที่กฎมณเฑียรบาลต้องเขียนถึงและให้ความสำคัญอยู่แล้ว อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตอีกเช่นกันว่า กฎมณเฑียรบาลไม่ได้กล่าวถึงสกุลยศ เครื่องยศของพระราชธิดาไว้ การไม่ปรากฏความในที่นี้ คงมิได้หมายความว่าพระราชธิดาหรือเจ้านายฝ่ายหญิงจะไม่มีหรือไม่ได้

สกุลยศ หรือเครื่องยศ สันนิษฐานว่า สกุลยศของพระราชธิดาจะได้ตามศักดิ์ของพระมารดา พระมารดาเช่นเดียวกับพระราชกุมาร พระราชธิดาที่เป็นชาย ส่วนเครื่องยศก็คงมีลดหลั่นกันไป เหตุที่กฎมณเฑียรบาลไม่ระบุสกุลยศและเครื่องยศพระราชธิดาไว้ไม่ทราบแน่ชัด เป็นไปได้ว่าอาจมีข้อกำหนดคดังกล่าวอยู่ในเอกสารอื่น หรือส่วนหนึ่งอาจเกี่ยวพันกับเรื่องสถานภาพเจ้านายสตรีในสังคม ซึ่งไม่เท่าเทียมกับเจ้านายฝ่ายชาย

นอกจากข้อกำหนดเรื่องสกุลยศ เครื่องยศต่างๆที่ให้ข้อมูลเฉพาะครอบครัวของกษัตริย์แล้ว ยังมีข้อกำหนดเรื่องการแต่งกายเวลาเสด็จร่วมงานพระราชพิธีของกษัตริย์ (สำหรับกษัตริย์แล้ว มีตำราทรงเครื่องต้นแยกกล่าวไว้ต่างหากด้วย) พระภรรยาเจ้าทั้ง 4 และพระราชธิดาไว้ด้วย ทั้งนี้เป็นการระบุโดยมิได้กล่าวถึงข้อกำหนดเรื่องการแต่งกายของเจ้านายองค์อื่นๆ ซึ่งมีใช้คนในครอบครัว กษัตริย์ไว้เช่นกัน ฉะนั้นถ้าจะกล่าวว่า กฎมณเฑียรบาลคือ เรื่องในเรือนพระเจ้าแผ่นดิน จึงเป็นสิ่งที่ไม่คิดนัก

ประการที่สอง ถ้าพิจารณาความกฎมณเฑียรบาลอย่างถี่ถ้วน จะพบว่า กฎมณเฑียรบาล ไม่ได้เป็นการบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์โดยตรงเสียทั้งหมด หากแต่กฎมณเฑียรบาล สะท้อนข้อมูลเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์หลายประการ เช่น การประกาศสถานะว่าทรงเป็นพระพุทธเจ้า ทรงเป็นเทพมนุษย์หรือสมมุติเทพ ดังปรากฏให้เห็นจากพระนามกษัตริย์ในบานแผนกกฎมณเฑียรบาล หรือคำเรียกกษัตริย์ที่ปรากฏในสาระส่วนต่างๆ ของกฎมณเฑียรบาล เป็นต้น หรือแม้แต่พระราชพิธีต่างๆ ก็สะท้อนให้เห็นภาพเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์หลายประการ พระราชพิธีเหล่านี้ ถ้าพิจารณาไปแล้วล้วนเป็นพิธีฝ่ายศาสนาพราหมณ์แทบทั้งสิ้น ยกเว้นพระราชพิธีเดือน 8 เข้าพรรษา ซึ่งไม่มีรายละเอียดพิธี การปรากฏเฉพาะพิธีฝ่ายศาสนาพราหมณ์ในกฎมณเฑียรบาล มีนัยที่สำคัญยิ่ง เพราะเมื่อพิจารณารายละเอียดของพิธีไม่ว่าจะเป็นพระราชพิธีอินทราภิเษก พระราชพิธีทูลน้ำล้างพระบาท หรือพระราชพิธีออกสนามใหญ่ จะพบว่าพระราชพิธีเหล่านี้ล้วนกระทำเพื่อเสริมบารมีกษัตริย์ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง พระราชพิธีเหล่านี้ถือเป็นรากฐานแห่งสิทธิธรรมของพระมหากษัตริย์ และการประกอบพระราชพิธียังเป็นการช่วยย้ำให้เห็นว่ากษัตริย์มิใช่บุคคลธรรมดา หากแต่ทรงเป็นสมมุติเทพหรือเทพมนุษย์

นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาสาระบางตอนของกฎมณเฑียรบาลจะพบว่าสอดคล้องกับความบางส่วนในพระอัยการอื่น ๆ ของกฎหมายตราสามดวง เช่น พระไอยการกระบดศึก พระไอยการอาญาหลวง ในที่นี้ไม่ทราบแน่ชัดว่ากฎมณเฑียรบาลได้อิทธิพลจากพระไอยการกระบดศึก พระไอยการอาญาหลวง หรือพระไอยการกระบดศึก พระไอยการอาญาหลวงถึงความจากกฎมณเฑียรบาลไปใช้ แต่สิ่งที่น่าสนใจคือ สาระที่ปรากฏในกฎมณเฑียรบาลนั้น ล้วนมีส่วนเสริมสร้างความมั่นคงให้กับพระมหากษัตริย์ทั้งสิ้น

ประการที่สาม กฎมณเฑียรบาลให้ความสำคัญกับการรักษาความปลอดภัยแก่พระมหากษัตริย์เป็นอย่างมาก ดังเห็นจากความหลายตอนที่ย้ำว่า เมื่อกษัตริย์เสด็จออกไม่ว่าจะเป็นทางชลมารค ขึ้นเขา ขึ้นด้า ทรงช้าง ทรงม้า ต้องมีการระแวดระวังรักษาความปลอดภัยอย่างไรบ้าง ในกรณีที่มีคนเข้ามาพบต้องทำอะไรบ้าง รวมถึงการห้ามพระโอรส พระนัดดา เจ้าเมือง ขุนนาง คักคินาสูงไปมาหากัน การเน้นเรื่องการรักษาความปลอดภัยนี้สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่า กษัตริย์ทรงหวาดระแวงและเกรงผู้คนจะมาทำร้ายหรือคิดแย่งชิงราชสมบัติ จึงต้องออกกฎหมายป้องกันอย่างเข้มงวด แต่ท้ายที่สุดแม้กษัตริย์จะเข้มงวดแค่ไหนก็ไม่สามารถป้องกันการกบฏ การแย่งชิงราชบัลลังก์ได้

2. สาระกฎมณเฑียรบาล ส่วนที่สัมพันธ์กับขุนนาง ข้าราชการ มีข้อสังเกต 2 ประการ คือ ประการแรก กฎมณเฑียรบาล เป็นข้อกำหนดว่าด้วยเรื่องที่ขุนนาง ข้าราชการทั้งฝ่ายหน้าและฝ่ายในรวมทั้งราษฎร (เนื้อหาในส่วนที่เกี่ยวกับราษฎรมีน้อยที่สุด) ฟังทราบและฟังปฏิบัติ สำหรับขุนนาง ข้าราชการ ต้องเรียนรู้ว่าฟังต้องปฏิบัติคนอย่างไร และมีหน้าที่ต่อกษัตริย์อย่างไร เพื่อจะได้ไม่ทำในสิ่งที่ผิด กล่าวอีกนัยหนึ่งขุนนางต้องเรียนรู้กฎมณเฑียรบาลเพื่อความอยู่รอดของตนเองนั่นเอง ส่วนราษฎรก็ฟังต้องทราบกฎมณเฑียรบาลบางประการ เพื่อจะได้ไม่ทำผิดกฎข้อห้ามเหล่านั้น

ประการที่สอง กฎมณเฑียรบาลเป็นเสมือนหนึ่งกฎระเบียบว่าด้วยการแต่งกายในงานพระราชพิธีและเครื่องยศของขุนนาง ข้าราชการระดับสูงรวมถึงภรรยา ข้อกำหนดเหล่านี้เหล่าขุนนาง ข้าราชการและภรรยาต้องเรียนรู้และจดจำเพื่อที่จะได้ปฏิบัติคนให้ถูกต้อง ข้อกำหนดเหล่านี้คงเป็นที่มาของวัฒนธรรมการแต่งกายของชนชั้นสูงในการเข้าร่วมงานพระราชพิธีในเวลาต่อมา

สำหรับผู้ศึกษาแล้ว กฎมณเฑียรบาลไม่ได้เป็นเพียงกฎรักษาเรือนหลวง ข้อพรรณนากำหนดพระเกียรติยศพระเจ้าแผ่นดิน พระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง ข้าราชการหรือข้อบังคับให้ขุนนาง ข้าราชการประพฤติถูกต้อง ไม่มีความผิดในพระเจ้าแผ่นดินเท่านั้น หากแต่กฎมณเฑียรบาลเป็นเสมือนเครื่องมือ/คู่มือที่ช่วยค้ำจุนสถานะความเป็นกษัตริย์ไว้ไม่ว่าจะเป็นกษัตริย์พระองค์ใดหรือสืบเชื้อสายจากพระราชวงศ์ไหน เป็นที่น่าสังเกตว่า ถึงจะมีการผลัดเปลี่ยนสายพระราชวงศ์ กฎมณเฑียรบาลก็ยังคงเป็นกฎที่มีความสำคัญและศักดิ์สิทธิ์ที่อำนาจประโยชน์ให้กับกษัตริย์ได้ทุกพระองค์ (กษัตริย์องค์ไหนจะเพิ่มเติมหรือตัดทอนเนื้อความบางส่วนก็ทรงทำได้แต่ไม่ปรากฏว่ามีคำสั่งให้ยกเลิกกฎมณเฑียรบาลทั้งฉบับ แม้แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงโปรดฯ ให้จัดทำกฎหมายตามแบบตะวันตก ก็ไม่ได้ทรงประกาศยกเลิกกฎมณเฑียรบาล) แม้ว่ากฎมณเฑียรบาลจะไม่ได้เป็นกฎหมายที่สามารถรับประกันหรือสร้างความปลอดภัยแก่ราชบัลลังก์ของพระมหากษัตริย์ได้ก็ตามที ทั้งนี้เพราะการล่วงละเมิดไม่ปฏิบัติตามกฎมณเฑียรบาลมิให้เห็นได้ตลอดสมัยประวัติศาสตร์อยุธยา โดยนัยดังกล่าวนี้ กฎมณเฑียรบาลจึงเป็นเอกสารที่มีความสำคัญนอกเหนือไปจากความสำคัญอื่น ๆ ที่อธิบายมาแล้วข้างต้น